

BILJANA JOVANOVIĆ GAVRILOVIĆ

KVALITET PRIVREDNOG RASTA: KONCEPT I MERENJE

Privredni rast je već dugo vremena predmet posebne pažnje akademske i šire javnosti. Reč je o kompleksnom fenomenu, koji, pored kvantitativne, ima i svoju kvalitativnu stranu. Ideja kvaliteta ekonomskog rasta ima dugu predistoriju, ali je njen puni značaj došao do izražaja tek u novije vreme, posebno sa afirmacijom koncepta održivog razvoja. Kvalitet privrednog rasta je višedimenzionalan koncept koji uvažava ekonomske, socijalne i ekološke aspekte rasta. Sa gledišta kvaliteta rasta bitna je ekonomska osnova na kojoj taj rast počiva, ali i njegova socijalna delotvornost i ekološka prihvatljivost. Kvalitetan ekonomski rast je po svojoj prirodi postojan i samopodržavajući, dok nekvalitetan rast ne stvara uslove za samoodržavanje, već, naprotiv, potkopava temelje povećanja proizvodnje u budućnosti. U literaturi su razvijeni različiti metodi za merenje multidimenzionalnih koncepata kao što je kvalitet rasta. Kompozitni indeksi, koji se najčešće koriste, imaju dobre, ali i loše strane. U radu su apostrofirana dva kompozitna indeksa kvaliteta rasta – Indeks kvaliteta rasta i Indeks inkluzivnog zelenog rasta, koji predstavljaju važan korak u dobrom smeru.

Ključne reči: kvalitet privrednog rasta, ekonomska osnova rasta, socijalna pravičnost, ekološka održivost, indikatori kvaliteta rasta

U V O D

Ekonomisti se već decenijama trude da proniknu u osnovne činioce koji determinišu privredni rast, da razumeju zašto su neke zemlje uspešnije od drugih u povećanju nivoa dohotka i unapređivanju blagostanja ljudi, da izvuku pouke iz

Prof. dr Biljana Jovanović Gavrilović, redovni profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, e-mail: biljana.jovanovic@ekof.bg.ac.rs.

različitih primera i formulišu preporuke za kreatore politika i institucionalnih reformi. Kompleksnost ekonomskih prilika u savremenom svetu iziskuje da se danas, više nego ikada pre, spozna i uvaži, pored kvantitativne, i kvalitativna strana privrednog rasta. Kvantitativna strana pruža uvid u brzinu povećanja proizvodnje (ukupno ili *per capita*) i izražava se preko odgovarajuće stope rasta. Analiza kvaliteta rasta je kompleksnija i razotkriva pravu prirodu rasta, kroz sagledavanje ekonomske osnove na kojoj taj rast počiva, kao i njegovih socijalnih i ekoloških implikacija. Sa stanovišta kvaliteta privrednog rasta bitna su sredstva, odnosno način na koji se rast ostvaruje, ali i ciljevi, odnosno rezultati koji se postižu u izrazima ljudskog blagostanja.

Analiza privrednog rasta je po svojoj prirodi dugoročna. Pri posmatranju kraćih intervala treba imati u vidu vremensku međuzavisnost ostvarenih stopa rasta. Brza ekspanzija proizvodnje u jednom periodu može povoljno ili nepovoljno da deluje na tempo uvećanja proizvodnje u narednom periodu u zavisnosti od tog kakve su kvalitativne karakteristike ekonomskog rasta. Nekvalitetan rast se javlja kao ograničavajući faktor širenja proizvodnje u budućnosti. Kvalitetan rast je, nasuprot tome, samopodržavajući.

Istraživanje kvaliteta rasta je relevantno kako u uslovima visokih, tako i u uslovima niskih stopa rasta. Važnost ove analize, međutim, treba posebno imati u vidu u prvom slučaju kada postoji sklonost da se u atmosferi brze privredne ekspanzije prerano donose povoljni zaključci. Niske stope rasta, pak, same po sebi, predstavljaju podsticaj za istraživanje drugih aspekata rasta.

Iz dosadašnjih razmatranja sledi da visoka stopa rasta nije garant njegovog kvaliteta. Ipak, ukoliko jedna privreda na duži rok konstantno postiže brz rast ima dosta osnova za pretpostavku da je taj rast kvalitetan. To nikako ne znači da treba čekati da kretanje stope privrednog rasta signalizira njegov kvalitet. Naprotiv, kvalitet rasta treba procenjivati u hodu kako bi se moglo blagovremeno reagovati usmeravajući razvoj privrede i društva u željenom pravcu.

Ideja kvaliteta ekonomskog rasta ima dugu predistoriju, koja datira još iz pedesetih i šezdesetih godina dvadesetog veka, ali je njen puni značaj došao do izražaja tek u novije vreme, posebno sa afirmacijom koncepta održivog razvoja i isticanjem nove razvojne agende Ujedinjenih nacija sa težištem na inkluzivnom i zelenom rastu.

Značaj kvaliteta rasta za ekonomski razvijene zemlje se uglavnom ne dovođi u pitanje u akademskoj literaturi i praktičnoj ekonomskoj politici. Nedoumice, međutim, postoje oko toga da li i na nižim nivoima razvijenosti treba istraživati i unapređivati kvalitet rasta. Tokom prvih faza razvoja ekonomska politika je preokupirana postizanjem viših stopa rasta, što sa sobom nosi rizik od zanemarivanja

kvaliteta rasta. U nastojanju da se realizuje brz tempo privrednog rasta ne bi trebalo gubiti iz vida njegova kvalitativna svojstva. Razlog je jednostavan. Između tempa i kvaliteta rasta postoji tesna međuzavisnost. Tempo rasta se može značajno ubrzati na račun njegovog kvaliteta, zbog čega su manje razvijene zemlje u iskušenju da zanemare ovu dimenziju rasta proizvodnje. Pre ili kasnije kada nekvalitetan rast izazove usporavanje i destabilizaciju privredne dinamike, pokazaće se da je ovo privremeno ubrzanje zapravo postignuto na račun buduće ekspanzije proizvodnje i dugoročne stope rasta. Briga za kvalitet rasta, doduše, može da otpočne i onda kada su se problemi već ozbiljno zaoštrili. Mere za ozdravljenje privrede iziskivaće u tom slučaju veće troškove, a neće biti tako delotvorne, jer je propušten pravi momenat za kvalitativne promene.¹

Analiza kvaliteta rasta pruža autentičnu predstavu o privrednom rastu, troškovima koje taj rast iziskuje i koristima koje iz njega slede. Kreatori ekonomske politike su tako u situaciji da kontrolišu i upoređuju ulaganja u rast i prinose od rasta.

GENEZA I SUŠTINA KONCEPTA KVALITETA RASTA

Tokom pedesetih i šezdesetih godina prošlog veka razvijene zemlje su ostvarile relativno brz privredni rast, bez presedana u ekonomskoj istoriji. U jeku posleratne ekspanzije proizvodnje u prvi plan je izbila stopa ekonomskog rasta kao čisto kvantitativni pokazatelj promena u proizvodnim mogućnostima zemlje. Porast proizvodnje i dohotka postao je velika preokupacija kreatora ekonomske politike, neka vrsta cilja za sebe, čime je narušena integralnost društvenih ciljeva.

Jedan broj autora je već u pedesetim godinama skretao pažnju na nepoželjne efekte ovako shvaćenog ekonomskog rasta.² Ta upozorenja, međutim, nisu dovela u pitanje opšti povoljan utisak o privrednom rastu. Krajem šezdesetih godina osećaj zadovoljstva stvoren posleratnom konjunkturuom postepeno smenjuje razočarenje izazvano socijalno-ekonomskim posledicama rasta. To za rezultat ima svojevrsnu „humanizaciju“ teorije privrednog rasta i pomeranje težišta sa povećanja bruto domaćeg proizvoda (GDP-a) na promene u blagostanju, koje proističu iz njegovog rasta. U to vreme pojavljuje se veoma podsticajan rad Mishan-a u kome se preispituje mesto privrednog rasta u ekonomskoj politici razvijenih zemalja i podržavaju samo one forme rasta koje doprinose povećanju društvenog blagostanja. Uбудuće, zaključuje ovaj autor, treba tražiti izvore kvalitetnog („*worthwhile*“) ekonomskog rasta.³

¹ Biljana Jovanović Gavrilović, *Kvalitet privrednog rasta – teorijska razmatranja i iskustva Jugoslavije*, Savremena administracija, Beograd, 1989, 13.

² Jean Fourastié, *Mécanisme et bien-être*, Universitaires de France, Paris, 1951.

³ Ezra J. Mishan, *The Costs of Economic Growth*, Staples Press, London, 1967, 37-38.

U isto vreme raste interesovanje i za probleme prirodnog okruženja, što daje novu dimenziju raspravama o rastu. Na to je, u prvom redu, uticalo nepovoljno stanje životne sredine izazvano privrednim rastom, ali i strahovanje od oskudice osnovnih prirodnih resursa na kojima počiva moderna proizvodnja. Godine 1972. publikovana je studija „Granice rasta“, koja je skrenula pažnju na protivrečnost između eksponencijalnih trendova rasta stanovništva i bruto domaćeg proizvoda, na jednoj strani, i ograničenih resursa i „nosećeg kapaciteta“ naše planete, na drugoj.⁴ Posle objavljivanja pomenute studije započinje živa debata u naučnom svetu o mogućnosti i poželjnosti kontinuelne ekspanzije proizvodnje. Jedni se zalažu za zaustavljanje rasta, dok drugi traže da se povede više računa o ekološkim aspektima povećanja proizvodnje. Eho ovih rasprava je i danas prisutan u akademskim krugovima. Tako mnogi autori u novije vreme pišu o kraju rasta,⁵ potrebi smanjenja proizvodnje⁶ ili sekularnoj stagnaciji.⁷ Ipak, prevladalo je uverenje da privredni rast, sam po sebi, nije problem. Naprotiv, pravilno shvaćen, predstavlja rešenje. Kvantitativnom, nedeferenciranom rastu pretpostavljen je kvalitetan, selektivan rast.

Program Ujedinjenih nacija za razvoj je od 1990. godine, kroz Izveštaj o ljudskom razvoju i Indeks ljudskog razvoja, uveo ideju kvaliteta rasta u glavne tokove političke debate. Postalo je jasno da progres u GDP-u ne znači automatski i napredak na planu ljudskog blagostanja. Ekonomski rast ostaje važna komponenta razvoja, ali je, kako se pokazuje, i kvalitet toga rasta veoma bitan.

Kvalitet privrednog rasta je kompleksan pojam, koji obuhvata ekonomske, socijalne i ekološke aspekte povećanja proizvodnje. Između različitih dimenzija kvaliteta rasta postoji međuzavisnost. Ekonomski, socijalni i ekološki ciljevi mogu do izvesne mere da razviju sinergiju. Međutim, oni se uvek međusobno ne podržavaju. U određenim okolnostima čak i konkurišu jedni drugima. U tom slučaju koncept kvaliteta rasta traži da se uspostavi odgovarajući balans između navedenih ciljeva. Preduzete mere koje se tiču jednog od njih moraju da obezbede uvažavanje makar minimalnih standarda relevantnih za druga dva cilja. Ekonomsko zdravlje rasta, ekološka zaštita i socijalna pravičnost su na istoj agendi. Nije moguće ostvariti

⁴ Donella H. Meadows, Dennis L. Meadows, Jørgen Randers, William W. Behrens III, *The Limits to Growth*, Universe Books, New York, 1972.

⁵ Richard Heinberg, *The End of Growth: Adapting to our New Economic Reality*, New Society Publishers, Gabriola Island, BC, 2011.

⁶ Federico Demaria, Francois Schneider, Filka Sekulova, Joan Martinez-Alier, „What is Degrowth? From an Activist Slogan to a Social Movement“, *Environmental Values*, No. 22, Vol. 2, 2013, 191-215.

⁷ *Secular Stagnation: Facts, Causes and Cures* (eds. Coen Teulings, Richard Baldwin), Centre for Economic Policy Research, London, 2014.

napredak na duže staze u bilo kojoj od navedenih ključnih dimenzija kvaliteta rasta, bez progressa u svakoj od njih.⁸

Za M. Camdessus-a kvalitetan privredni rast je, u prvom redu, održiv rast, tj. rast koji je postojan i otporan na eksterne šokove. Takvom privrednom rastu odgovara unutrašnja i spoljašnja finansijska stabilnost. Uz to, kvalitetan rast je dinamičan i ima to svojstvo da stvara uslove za buduću ekspanziju proizvodnje kroz povećanje investicija, pre svega u ljudski kapital. Briga za ugrožene kategorije u društvu (siromašne, slabe i ranjive) je, takođe, važno svojstvo kvalitetnog rasta. Tome treba dodati i odgovoran odnos prema prirodnom okruženju kao zajedničkom nasleđu čitavog čovečanstva.⁹

U knjizi pod naslovom „Kvalitet privrednog rasta“, koja je publikovana u osvjet novog milenijuma, konstatuje se da ne samo tempo, već i kvalitet privrednog rasta oblikuju razvojne rezultate. Pri tom se kvalitet privrednog rasta vezuje za ključne aspekte procesa rasta, kao što su: raspodela šansi za sticanje dohotka, održivost prirodnog okruženja i upravljački okvir. Između tempa i kvaliteta rasta, kako se uočava, postoji tesna međuzavisnost. Ove dve dimenzije procesa rasta se, često, uzajamno podupiru, uspostavljajući pozitivan, virtuozi ciklus. Ali, nekada su prisutni ozbiljni trade-offs između kvantiteta i kvaliteta rasta. Brz privredni rast koji nije ekološki i socijalno održiv direktno ugrožava izgled za buduće povećanje proizvodnje.¹⁰

U izveštaju koji je 2008. godine objavljen u okviru Svetske banke kvalitet rasta se vezuje za tip ekonomskog rasta koji smanjuje ekstremno siromaštvo, redukuje strukturne nejednakosti, štiti prirodno okruženje i, kao takav, održava sam proces rasta. Strukturne nejednakosti, kako se naglašava, proizilaze iz tržišnih imperfekcija i propusta države, koja, često, isključuje grupe sa niskim dohotkom iz pristupa osnovnom obrazovanju i zdravstvenoj zaštiti, uskraćujući im prilike da participiraju u ekonomskom životu. Kvalitetan rast pretpostavlja sužavanje strukturnih, ali ne i drugih vidova nejednakosti, koji mogu da budu deo tržišnih podsticaja za investicije i rast.¹¹

⁸ United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (UN-ESCAP), *Shifting from Quantity to Quality: Growth with Equality, Efficiency, Sustainability and Dynamism*, UN ESCAP, Bangkok, 2013, 11.

⁹ Michel Camdessus, „Aiming for High Quality Growth“, *Finance & Development*, September 1990, 10-11.

¹⁰ Thomas Vinod, Mansoor Dailami, Ashok Dhareshwar, Daniel Kaufmann, Nalin Kishor, Ramon Lopez, Yan Wang, *The Quality of Growth*, Oxford University Press, XXV, New York, 2000.

¹¹ Ramon Lopez, Vinod Thomas, Yan Wang, *The Quality of Growth: Fiscal Policies for Better Results*, The World Bank, Washington, D.C., 2008, 11-12.

Letnji Davos u Aziji, koji je organizovao Svetski ekonomski forum 2011. godine, bio je posvećen kvalitetu rasta, koji uključuje pet ključnih atributa: održivost, inkluzivnost, pravičnost, uravnoteženost i inovativnost.¹² Prethodio mu je dogovor lidera APEC (Asia Pacific Economic Cooperation) o novoj strategiji privrednog rasta sa naglaskom na poboljšanju njegovog kvaliteta.

U ovom kontekstu pomenućemo i Izveštaj Ekonomske i socijalne komisije UN za Aziju i Pacifik u kojem se identifikuju tri dimenzije kvaliteta privrednog rasta: ekološka, socijalna i ekonomska. Takođe se ukazuje na pet ključnih determinanti kvaliteta rasta: inkluzivnost u odnosu na ekološke, socijalne i ekonomske koristi; efikasnost i produktivnost u korišćenju prirodnog, ljudskog i proizvedenog kapitala; strukturna transformacija koja promovišu socijalne i ekonomske vrednosti; balansirane investicije u sve forme kapitala i, na kraju, limiti u ekonomskoj, socijalnoj i ekološkoj sferi.¹³

Martinez i Mlachila prepoznaju kvalitetan privredni rast po tome što je snažan, stabilan, održiv, što povećava produktivnost rada i vodi socijalno poželjnim ishodomima, kao što je unapređenje životnog standarda, posebno kroz smanjenje siromaštva.¹⁴

Pošto je održivost privrednog rasta jedan od ključnih pokazatelja njegovog kvaliteta, sasvim je prirodno što su koncepti kvalitetnog i održivog privrednog rasta veoma bliski, praktično identični. Održivi rast omogućava da se zadovolje potrebe sadašnjih generacija na način koji ne dovodi u pitanje sposobnost budućih naraštaja da podmiri svoje vlastite potrebe.¹⁵ Mada se pod održivim rastom prvobitno podrazumevao rast koji je održiv s ekološkog stanovišta, savremena interpretacija ima u vidu rast koji je ekonomski i socijalno, a ne samo ekološki održiv.

Trendovi i događaji u poslednjih desetak godina – od svetske ekonomske krize, preko klimatskih promena, hroničnog siromaštva i nejednakosti do aktuelne pandemije COVID-19 doprineli su da se debata o kvalitetu privrednog rasta u velikoj meri preseli iz akademske sfere u domen javne politike.¹⁶ Traga se za novim

¹² World Economic Forum, *Annual Meeting of the New Champions 2011: Mastering Quality Growth*, World Economic Forum Summer Davos in Asia, Dalian, 2011.

¹³ United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (UN-ESCAP), op.cit., 16.

¹⁴ Marcelo Martinez, Montfort Mlachila, „The Quality of the Recent High-Growth Episode in Sub-Saharan Africa“, International Monetary Fund, *Working Paper*, No. 53, 2013, 3.

¹⁵ World Commission on Environment and Development, *Our Common Future*, Oxford University Press, Oxford, 1987, 43.

¹⁶ Lawrence Haddad, Hiroshi Kato, Nicolas Meisel, „Introduction: Growth is Dead, Long Live Growth – The Quality of Economic Growth and Why its Matters“, *Growth is Dead , Long Live*

načinima konceptualizacije rasta, njegovog merenja, analize i ocene. Dobra politika i adekvatne institucije pogoduju ostvarivanju poželjnih performansi na planu kvaliteta privrednog rasta. Ne postoji jedan put koji vodi ka visokom kvalitetu rasta. Na raspolaganju su različite političke opcije, uz mnoge zajedničke komponente. Heterogenost konteksta u kojem se ostvaruje privredni rast je velika, a redosled poteza veoma bitan. Jedan instrument politike svakako nije dovoljan da se unapredi kvalitet rasta s obzirom na njegovu složenost. Potreban je specifičan miks instrumenata i mera kako bi se, u datim okolnostima, poboljšali atributi rasta. Važnu ulogu u postizanju kvaliteta ekonomskog rasta ima i kvalitet institucija, koje „otključavaju“ potencijale za rast privrede na dugi rok. Nedostatak delotvornih i fer institucija izlaže zemlju institucionalnim rizicima, kao što su: korupcija, neefikasnost i slabo sprovođenje vladavine prave. Jake institucije promovišu zdravu ekonomsku politiku, koja može da ohrabri investicije u različite stubove kvaliteta rasta. Objasnjavajući ulogu institucija u postizanju kvalitetnog rasta Rodrik ističe da ekonomisti često stavljaju prevelik naglasak na značaj relativnih cena i njihove reforme za ekonomski rast i razvoj, zapostavljajući važnost jasno definisanog sistema svojinskih prava, regulatornog aparata koji sprečava najgore oblike prevara, anti-konkurentno ponašanje i moralni hazard, umereno kohezivnog društva zasnovanog na poverenju i međusobnoj saradnji, društvenih i političkih institucija koje ublažavaju rizik i upravljaju socijalnim konfliktima, te vladavine prava i „čiste“ vlade.¹⁷

Ako sve forme rasta nisu podjednako vredne i ako su neke destruktivne po razvoj postavlja se pitanje kako da se obezbedi kvalitetan rast? Komisija za rast i razvoj, koja je okupila istaknute stručnjake iz te oblasti, istraživala je uzroke, posledice i dinamiku rasta u 13 zemalja sveta, koje su, u periodu posle 1950. godine, uspele da ostvare prosečnu godišnju stopu rasta od 7% ili više u intervalu ne kraćem od 25 godina.¹⁸ Ovi slučajevi su potvrdili da je brz i održiv rast moguć, ali da ga nije lako ostvariti, jer bi bilo mnogo više uspešnih primera. Svaka od posmatranih ekonomija ima svoje specifičnosti, što ne isključuje mogućnost generalizacije i izvlačenja odgovarajućih pouka za druge zemlje sveta. Autori Izveštaja o rastu, koji je proistekao iz pomenutog istraživanja, naglašavaju da nisu u pitanju „ekonomska čuda“,

Growth – The Quality of Economic Growth and Why it Matters (ed. Lawrence Haddad, Hiroshi Kato, Nicolas Meisel), JICA Research Institute, Tokyo, 2015, 2.

¹⁷ Dani Rodrik, „Institutions for High-Quality Growth: What they are and How to Acquire them“, National Bureau for Economic Research, Cambridge, *Working Paper*, No. 7540, February 2000, 1-2.

¹⁸ Commission on Growth and Development, *The Growth Report – Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development*, The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, Washington D.C., 2008.

jer se održiv i visok rast može objasniti, a kako veruju, i ponoviti. Doduše, ne postoji gotova formula za kreatore politike koju bi samo trebalo primeniti. Svaka zemlja ima specifične karakteristike i istorijsko iskustvo, koji se moraju odraziti na njenu strategiju rasta. Ipak, Izveštaj nudi okvir koji može pomoći pojedinim zemljama da definišu sopstveni put održivog povećanja proizvodnje. Najvažnije zajedničke karakteristike koje odlikuju privrede sa postojećim i visokim stopama rasta su: 1. uključenost u svetsku privredu, koja omogućava zemljama u razvoju da uvoze znanje i tehnologiju, da prošire tržište i stvore jak izvozni sektor; 2. makroekonomska stabilnost, koja pretpostavlja relativno nisku inflaciju i fiskalnu odgovornost države; 3. orijentacija ka budućnosti, koja rezultira u visokim stopama štednje i investicija; 4. tržišna alokacija resursa, koja uključuje i mobilnost radne snage; 5. liderstvo i upravljanje, odnosno posvećena, kredibilna i sposobna vlada, jer se brz i održiv rast ne dešava spontano. Među pet pomenutih karakteristika poseban značaj, prema ovom istraživanju, ima uključenost u svetsku privredu,¹⁹ što navodi na zaključak da je globalna ekonomija, bitan resurs održivog rasta nacionalnih privreda.

INDIKATORI KVALITETA RASTA

Već dugo vremena u ekonomskoj nauci je prisutno uverenje da konvencionalni makroekonomski pokazatelji proizvodnje, poput bruto domaćeg proizvoda, posmatranog u agregatnom ili *per capita* izrazu, nisu adekvatna mera ekonomskih performansi i napretka ostvarenog na planu ljudskog blagostanja. Mada je GDP od neprocenjive vrednosti za ekonomsku politiku, ovaj makroekonomski agregat nije podoban da izrazi višestruke izazove sa kojima se suočava današnji svet, kao što su klimatske promene, zdravlje, životna sredina. Shodno tome, potrebno je da se GDP prilagodi ili dopuni drugim indikatorima. Statistika je godinama registrovala napredak u povećanju proizvodnje, dok se nije spoznalo da je taj rast, zapravo, uništio više nego što je stvorio. Vlade, kako se pokazalo, moraju da obrate daleko veću pažnju na kvalitativne karakteristike privrednog rasta od kojih zavisi njegova održivost na duži rok.

Važan impuls merenju ekonomskih performansi i socijalnog progresa, koje ide dalje od GDP-a i uvažava različite aspekte kvaliteta privrednog rasta dao je Izveštaj Stiglitz – Sen – Fitoussi komisije publikovan 2009. godine.²⁰ Od momenta kada je Komisija formirana, do momenta kada je Izveštaj objavljen globalni

¹⁹ Commission on Growth and Development, op.cit., 21-28.

²⁰ Joseph E. Stiglitz, Amartya Sen, Jean-Paul Fitoussi, *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*, CMEPSP, 2009.

ekonomski kontekst se radikalno promenio. Svet se suočio sa najtežom finansijskom, ekonomskom i socijalnom krizom u posleratnom periodu. Kriza je potvrdila urgentnost promena u načinu merenja ekonomskih rezultata. Izostala su rana upozorenja da je naizgled uspešan rast svetske privrede u periodu 2004-2007. zapravo postignut na uštrb usporavanja buduće privredne dinamike.

Svet se suočio i sa ekološkom krizom, povezanom prevashodno sa globalnim otopljanjem. To je rezultat činjenice da standardne mere ekonomskih performansi ne uzimaju u obzir ekološke troškove. Pokazalo se da je teško upravljati privredom i držati ispravan kurs bez pouzdanog kompasa. Odluke zavise od toga koliko su valjani pokazatelji kojima raspolažemo i koliko je adekvatna njihova interpretacija.

Da bi se pratio kvalitet rasta nužno je da se definišu odgovarajući indikatori koji idu dalje od GDP-a i uzimaju u obzir interakciju ekonomskog, socijalnog i ekološkog stuba na kojima počiva kvalitet rasta. U novije vreme bilo je više pokušaja da se kvantifikuje kvalitet rasta kao multidimenzionalan koncept koji je predstavljen preko brojnih individualnih pokazatelja. Mogu se izdvojiti tri karakteristična pristupa, koja su generalno primenljiva za merenje složenih, multidimenzionalnih koncepata:

- kontrolne table (*dashboards*),
- okviri (*frameworks*) i
- kompozitni indeksi (*composite indices*).²¹

Kontrolna tabla je lista specifičnih indikatora preko kojih se prate individualne komponente. Njena prednost je fleksibilnost. Međutim, obilje indikatora otežava njihovo poređenje po zemljama, kao i ocenu trenda na nacionalnom nivou.

Okvir je dijagramska šema za kombinovanje različitih indikatora. Kao takva, ni ona nije od velike pomoći pri sagledavanju i praćenju kvaliteta rasta, ukoliko nedostaju sistematske smernice kako da se to kombinovanje realizuje.

Kompozitni indeks predstavlja jedan broj koji se dobija agregiranjem različitih dimenzija uz pomoć specifičnih pondera. Ovaj metod se može koristiti za poređenje performansi na planu kvaliteta rasta među zemljama, kao i za praćenje progressa jedne zemlje u tom domenu tokom vremena. Za kreatore politike je lakše i pogodnije da interpretiraju kompozitne indekse nego da identifikuju zajedničke trendove za ceo set parcijalnih indikatora. Kompozitni indeksi imaju i određene slabosti. Pored ostalog, konstrukcija kompozitnih indeksa uključuje subjektivne procene pri selekciji individualnih indikatora, tretmanu nedostajućih

²¹ Shikha Jha, Sonia Chand Sandhu, Raddasiri Wachirapunyanont, *Inclusive Green Growth Index – A New Benchmark for Quality of Growth*, Asian Development Bank, 2018, 3.

podataka, izboru metoda agregiranja i selekciji pondera, o kojima se može diskutovati i koje se mogu dovoditi u pitanje.

U fokusu ovog rada su kompozitni indeksi za merenje kvaliteta privrednog rasta, koji omogućavaju jednostavno, a ipak kompleksno poređenje performansi pojedinih zemalja u različitim domenima (životna sredina, ekonomija, društvo). Najveći broj tih indikatora se usredsređuje na inkluzivnost ili ekološku održivost privrednog rasta, paralelno sa ekonomskim rastom, bez pretenzije da daju zao-kruženu sliku kvaliteta rasta. Tako, na primer, ekološka dimenzija kvaliteta rasta je zanemarena pri konstrukciji Indeksa kvaliteta rasta Međunarodnog monetarnog fonda,²² kao i u slučaju Okvira za indikatore inkluzivnog rasta, koji je formulisan od strane Azijske razvojne banke.²³ Oba pokazatelja su građena samo sa socioekonomskim fokusom. Nasuprot tome, Indeks zelenog rasta, koji je odvojeno razvijen od strane Ekonomske i socijalne komisije UN za Aziju i Pacifik i OECD-a, prati samo ekološku održivost i njen odnos sa ekonomskim rastom.²⁴ Neki kompozitni indeksi kvaliteta rasta, poput Indeksa inkluzivnog razvoja Svet-skog ekonomskog foruma²⁵ i Indeksa inkluzivnog zelenog rasta, iza kojeg stoji Azijska razvojna banka,²⁶ pokrivaju sva tri stuba kvaliteta rasta – ekonomski, socijalni i ekološki.

U nastavku ćemo nešto detaljnije razmotriti Indeks kvaliteta rasta i Indeks inkluzivnog zelenog rasta, koji u kontekstu merenja kvaliteta rasta zaslužuju posebnu pažnju.

Indeks kvaliteta rasta (Quality of Growth Index – QGI) omogućava ocenu kvaliteta različitih epizoda rasta unutar jedne zemlje, ali i među zemljama. Reč je o kompozitnom indikatoru koji počiva na dva stuba. *Prvi stub* pruža uvid u unutrašnju prirodu rasta, odnosno „osnove rasta“. Sa stanovišta kvaliteta rasta je, bez sumnje, bitna njegova priroda, odnosno način generisanja rasta. Rast koji je snažan, stabilan, diverzifikovan i izvezno orijentisan ima veću verovatnoću da traje i dovede do socijalno poželjnih ishoda. Shodno tome, dobro su odabrani indikatori koji pokrivaju osnove rasta, odnosno sve njene bitne aspekte: tempo rasta

²² Montfort Mlachila, René Tapsoba, Sampawende J. A. Tapsoba, „A Quality of Growth Index for Developing Countries: A Proposal“, *Working Paper* No. 14–172, International Monetary Fund, Washington, DC, 2014.

²³ Asian Development Bank, *Key Indicators for Asia and the Pacific: Framework of Inclusive Growth Indicators*, ADB, Manila, 2011.

²⁴ V. Sikha Jha, „Measuring, Monitoring and Operationalizing Quality of Growth – Implications for the People’s Republic of China“, *ADB Briefs*, No. 98, 2018, 3.

²⁵ World Economic Forum, *Inclusive Development Index*, WEF, Geneva, 2018.

²⁶ S. Jha, S. Chand Sandhu, R. Wachirapanyanont, op. cit.

(godišnja promena realne vrednosti BDP-a *per capita*), volatilnost rasta (recipročna vrednost koeficijenta varijacije), sektorsku strukturu (indeks diversifikacije koji se izračunava kao jedan minus Herfindahl-Hirschman indeks – HHI izvoznih tokova) i izvoznu orijentaciju (procentualno učešće neto eksterne tražnje u BDP-u, tj. količnik neto izvoza i BDP-a). *Drugi stub* pokriva socijalnu dimenziju rasta, odnosno „socijalne ishode“, koji su predstavljeni preko indikatora zdravlja (recipročna vrednost očekivane stope smrtnosti odojčadi i očekivana dužina života) i obrazovanja (stopa završetka osnovne škole) kao ključnih pokretača promena u nivou siromaštva.

Konstrukcija indeksa se odvija u dva koraka. U prvom su sve varijable standardizovane, odnosno svedene na istu meru, a u drugom agregirane u jedan indeks primenom aritmetičke sredine i uz korišćenje odgovarajućih pondera:²⁷

$$QGI = \alpha 1 (\text{osnove rasta}) + \alpha 2 (\text{socijalni ishodi}) \quad (1)$$

gde:

- osnove rasta = (jačina, volatilnost, sektorska kompozicija, izvozna orijentacija)
- socijalni ishodi (zdravlje, obrazovanje)
- $\alpha 1 = \alpha 2 = 0,5$.

Indeks je primenjen na 93 zemlje u razvoju za period 1990-2011. Pokazalo se da je kvalitet rasta značajno unapređen tokom vremena, uz osetne varijacije među regionima i zemljama sa različitim nivoima dohotka. Zemlje višeg srednjeg stepena razvijenosti su zabeležile najbolje rezultate na planu kvaliteta rasta. Slede one sa nižim srednjim nivoom dohotka i niskim dohotkom, što je u skladu sa očekivanjima. Posmatrano po regionima Latinska Amerika, Centralna i Istočna Evropa, kao i Azija i Pacifik beleže najbolje rezultate, pre svega zahvaljujući značajnim poboljšanjima u socijalnoj komponenti Indeksa. Latinska Amerika je startovala sa niske osnove, opterećena izraženim siromaštvom i dohodnom nejednakošću, a performanse Centralne i Istočne Evrope su podstaknute značajnim socijalnim rezultatima ostvarenim posle tranzicije ka tržišnoj ekonomiji u ovom regionu. Jak, izvožno orijentisan rast praćen povećanjem produktivnosti zahvaljujući transferu tehnologije i inovacija je bio glavni pokretač promena u regionu Azije i Pacifika. Zemlje Sub-Saharske Afrike su najlošije pozicionirane, uprkos robustnom rastu koji je tek trebalo da rezultira u boljim socijalnim ishodima. Zapaža se, međutim, da je konvergencija kvaliteta rasta među posmatranim ekonomijama relativno spora. Zemlje sa najlošijim performansama na planu kvaliteta rasta teže da uhvate korak sa bolje plasiranim, ali se to sporo odvija. Istraživani su i ključni pokretači

²⁷ Detaljnije M. Mlachila, R.Tapsoba, S. Tapsoba, op. cit., 4-10.

kvaliteta rasta, uz apostrofiranje značaja kvaliteta institucija i zdrave makroekonomske politike. Eksterno okruženje, uključujući strane direktne investicije koje dopunju domaću štednju i ubrzavaju transfer tehnologije i znanja je, takođe, veoma bitno.²⁸

Indeks kvaliteta rasta Međunarodnog monetarnog fonda eksplicitno se bavi ocenom kvalitativne strane privrednog rasta. Ovaj kompozitni indeks predstavlja značajan korak u dobrom smeru. Budući pravci istraživanja, po oceni samih autora, treba da idu ka širenju obuhvata Indeksa kvaliteta rasta kroz uključivanje pokazatelja tržišta rada i nejednakosti. Glavni nedostatak ovog indeksa je, međutim, odsustvo ekološkog stuba koji u savremenim uslovima dobija poseban značaj. Autori tu dimenziju kvaliteta rasta čak i ne pominju, što se može objasniti njihovom usredsređenošću na manje razvijene ekonomije u kojima su socijalni aspekti kvaliteta rasta posebno bitni. Ipak, kvalitet privrednog rasta treba celovito sagledavati na svim nivoima razvijenosti, jer se određeni ekološki troškovi mogu izbeći i bez dodatnih ulaganja, ukoliko se ekološki kriterijumi uzimaju u obzir pri donošenju ekonomskih odluka.

Indeks inkluzivnog zelenog rasta (Inclusive Green Growth Index – IGGI) predstavlja relativno novu meru kvaliteta rasta, koja pokriva širok set indikatora inkorporiranih u tri stuba: *ekonomski rast* (održiv snažan rast i otvorenost), *socijalna pravičnost* (podrška razvoju ljudskog kapitala, socijalna inkluzija i smanjenje nejednakosti) i *ekološka održivost* (limitiranje ekološke degradacije i efekata klimatskih promena). *Prvi stub* uključuje 7 indikatora koji ukazuju na jačinu, stabilnost, diverzifikaciju izvora i održivost ekonomskog rasta. Među njima se nalaze četiri indikatora, koja su identična kao kod već analiziranog Indeksa kvaliteta rasta, i tri nova koja ukazuju na održivost ekonomskog rasta. *Drugi stub* obuhvata čak 14 indikatora koji pokazuju inkluzivnost rasta kroz prizmu zaposlenosti, dohotka, pola, zdravlja, obrazovanja i osnovnih potreba. Uz ranije pomenuta tri socijalna indikatora Indeksa kvaliteta rasta, ovaj stub uključuje i novih 11 pokazatelja šireg obuhvata. *Treći stub* se odnosi na očuvanje prirodnog okruženja i, kao što je već pomenuto, predstavlja dodatak u odnosu na Indeks kvaliteta rasta, koji zanemaruje ekološki aspekt. Pažljivo upravljanje prirodnim okruženjem je bitan element ekološke održivosti, kao trećeg stuba kvaliteta rasta, iskazane preko 7 indikatora. Potencijalni uticaj klimatskih promena se meri kroz emisiju CO₂ po jedinici GDP-a, energetske intenzivnost i korišćenje obnovljivih izvora energije. U obračun su uključeni i pokazatelji iscrpljivanja prirodnih resursa, kao i zagađenja vazduha i održivosti vodnih resursa.

²⁸ V. Montfort Mlachila, René Tapsoba, Sampawende J. A. Tapsoba, „A Quest for Quality“, *Finance & Development*, No. 2, Vol. 52, 2015.

Konstrukcija Indeksa, kao i u prethodnom slučaju, pretpostavlja, najpre, da se svi indikatori standardizuju, odnosno svedu na istu meru, a potom agregiraju, primenom istih pondera, kako bi se dobio kompozitni indeks:²⁹

$$IGGI = 1/3 (\text{ekonomski rast}) + 1/3 (\text{socijalna pravičnost}) + 1/3 (\text{ekološka održivost}). \quad (2)$$

Pored Indeksa inkluzivnog zelenog rasta definisan je i Izbalansirani IGGI, koji uzima u obzir gepove u performansama među različitim stubovima. Zemlje koje beleže dobre ukupne rezultate prema IGGI ne moraju da budu podjednako uspešne kada je reč o pojedinim stubovima posmatranog kompozitnog indeksa. Izbalansirani IGGI se dobija kao prosek tri IGGI stuba i ravnoteže između stubova (cross-pillar balance – CPB), koja se tretira kao četvrti stub. Pri tom sve četiri komponente ovako definisanog Izbalansiranog IGGI imaju isti ponder.³⁰

$$\text{Izbalansirani IGGI} = \frac{3}{4} (\text{IGGI}) + \frac{1}{4} \text{CPB}. \quad (3)$$

To omogućava da se IGGI prilagođava imajući u vidu jaz u performansama među stubovima. Izbalansirane performanse duž tri posmatrana stuba pokazuju da zemlja obraća pažnju na sve aspekte kvaliteta privrednog rasta. Ako „slabiji“ stub snižava vrednost IGGI, odgovarajućim merama i politikom se može delovati na indikatore koji su za to odgovorni.

Indeks inkluzivnog zelenog rasta je obračunat za regione u razvoju na prostoru Azije u 2015. godini. Region Pacifika je pokazao najbolje rezultate kako prema IGGI, tako i prema Izbalansiranom IGGI, dok je Istočna Azija zaostajala za drugim regionima, posebno kada je u pitanju Izbalansirani IGGI. Posmatrano kroz prizmu tri stuba Južna Azija, Jugoistočna Azija i Pacifik imaju uravnoteženije performanse i stoga se bolje rangiraju po Izbalansiranom IGGI, nego po IGGI, dok je situacija u zemljama Centralne Azije i Istočne Azije obrnuta. Jugoistočna Azija ima najdinamičniju ekonomiju u regionu, Centralna Azija distribuirano koristi od rasta šire nego drugi regioni, a Pacifik vodi u poštovanju ekoloških standarda. Kreatori IGGI su takođe prepoznali važnost dobrog upravljanja i kvalitetnih institucija za postizanje inkluzivnog zelenog rasta.³¹

Mada je Indeks inkluzivnog zelenog rasta obračunat samo za zemlje u razvoju sa prostora Azije njegova primena je, kako konstatuju autori, moguća i na druge ekonomije sveta različitog stepena razvijenosti.

²⁹ Detaljnije, S. Jha, S.C. Sandhu, R. Wachirapunyanont, op. cit., 46-47.

³⁰ Detaljnija objašnjenja mogu se naći u *Ibidem*, 47.

³¹ *Ibidem*, 13-19.

Činjenica je da IGGI pokriva sva tri ključna aspekta kvaliteta rasta – ekonomski, socijalni i ekološki, pa je, kao takav, celovit i sveobuhvatan. Broj posmatranih indikatora unutar ovog indeksa je, ipak, relativno veliki, što otežava njegovu analizu i interpretaciju. U tom smislu ima prostora za poboljšanja pomenutog indeksa, a upitna je i njegova primena u razvijenim ekonomijama imajući u vidu način definisanja pojedinih pokazatelja koji bi trebalo da budu prilagođeni stepenu razvijenosti posmatranih zemalja.

ZAKLJUČAK

Kvalitet privrednog rasta je kompleksan i, donekle, neuhvatljiv pojam, koji može da znači različite stvari za različite ljude. Uključuje normativne vrednosne sudove i ima bogatu konotaciju. U literaturi se sreću mišljenja da je, kao i lepota, kvalitet rasta u oku posmatrača.³² Mada se pojam kvaliteta rasta može na različite načine interpretirati i operacionalizovati, jasno je da je reč o višedimenzionalnom konceptu koji pruža dublji uvid u prirodu rasta, njegove ekonomske, socijalne i ekološke aspekte. Pomeranje od kvantiteta ka kvalitetu rasta je posebno naglašeno u novijem periodu i izraz je težnje ka postizanju održivog rasta. Sa fokusom na kvalitet ekonomskog rasta otvaraju se bolje dugoročne perspektive povećanja proizvodnje i dohotka, kao i unapređivanja ljudskog blagostanja.

Merenje kvaliteta privrednog rasta je veoma bitno za definisanje adekvatne strategije i politike usmerene ka njegovom unapređivanju. Stoga bi konstrukciji odgovarajućih indeksa kvaliteta rasta u narednom periodu trebalo posvetiti veću pažnju. Dosadašnji napori na tom planu su ohrabrujući i valjalo bi ih intenzivirati.

Prof. Dr. BILJANA JOVANOVIĆ GAVRILOVIĆ
Full Professor, Faculty of Economics
University of Belgrade

QUALITY OF ECONOMIC GROWTH: CONCEPT AND MEASUREMENT

Summary

Economic growth has long been the subject of special attention of academic and general public. It is a complex phenomenon, which, in addition to the quantitative, also has its qualitative side. The idea of the quality of economic growth has a long history, but its full significance has come to the fore only in recent times, especially with the affirmation of the concept of sustainable development.

³² M. Mlachila, R. Tapsoba, S. Tapsoba, op. cit., 14.

Quality of economic growth is a multidimensional concept that respects economic, social and environmental aspects of growth. From the point of view of the quality of growth, the economic basis on which that growth is based is important, but also its social efficiency and environmental acceptability. Quality economic growth is by its nature stable and self-sustaining, while poor quality growth does not create conditions for self-preservation, but, on the contrary, undermines the foundations of increasing production in the future. Various methods for measuring multidimensional concepts such as growth quality have been developed in the literature. The most commonly used composite indices have their pros and cons. The paper emphasizes two composite growth quality indices – the Growth Quality Index and the Inclusive Green Growth Index, which are an important step in the right direction.

Key words: quality of economic growth, economic fundamentals of growth, social equity, environmental sustainability, growth quality indicators

Literatura

- Asian Development Bank, *Key Indicators for Asia and the Pacific: Framework of Inclusive Growth Indicators*, ADB, Manila, 2011.
- Camdessus M., „Aiming for High Quality Growth“, *Finance & Development*, September, 1990.
- Commission on Growth and Development, *The Growth Report – Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development*, The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, Washington D.C., 2008.
- Demaria F., Schneider F., Sekulova F., Martinez-Alier J., „What is Degrowth? From an Activist Slogan to a Social Movement“, *Environmental Values*, No. 22, Vol. 2, 2013.
- Fourastié J., *Mécanisme et bien-être*, Universitaires de France, Paris, 1951.
- Haddad L., Kato H, Meisel N., „Introduction: Growth is Dead, Long Live Growth – The Quality of Economic Growth and Why it Matters“, *Growth is Dead, Long Live Growth – The Quality of Economic Growth and Why it Matters* (ed. Lawrence Haddad, Hiroshi Kato, Nicolas Meisel), JICA Research Institute, Tokyo, 2015.
- Heinberg R., *The End of Growth: Adapting to our New Economic Reality*. New Society Publishers, Gabriola Island, BC, 2011.
- Jha S., „Measuring, Monitoring and Operationalizing Quality of Growth – Implications for the People’s Republic of China“, *ADB Briefs*, No. 98, 2018.
- Jha S., Sandhu S.C., Wachirapunyaanon R., *Inclusive Green Growth Index – A New Benchmark for Quality of Growth*, Asian Development Bank, 2018.
- Jovanović Gavrilović B., *Kvalitet privrednog rasta – teorijska razmatranja i iskustva Jugoslavije*, Savremena administracija, Beograd, 1989.
- Lopez R., Thomas V., Wang Y., *The Quality of Growth: Fiscal Policies for Better Results*, The World Bank, Washington, D.C., 2008.
- Martinez M., Mlachila M., „The Quality of the Recent High-Growth Episode in Sub-Saharan Africa“, International Monetary Fund, *Working Paper*, No. 53, 2013.
- Meadows D. H., Meadows D. L., Randers J., Behrens III W. W., *The Limits to Growth*, Universe Books, New York, 1972.

- Mishan E. J., *The Costs of Economic Growth*, Staples Press, London, 1967.
- Mlachila M., Tapsoba R., Tapsoba S. J. A., „A Quality of Growth Index for Developing Countries: A Proposal“ *Working Paper* No. 14–172, International Monetary Fund, Washington, DC, 2014.
- Mlachila M., Tapsoba R., Tapsoba S. J. A., „A Quest for Quality“, *Finance & Development*, No. 2, Vol. 52, 2015.
- Rodrik D., „Institutions for High-Quality Growth: What they are and How to Acquire them“, National Bureau for Economic Research, Cambridge, *Working Paper*, No. 7540, February 2000.
- Secular Stagnation: Facts, Causes and Cures* (eds. Coen Teulings, Richard Baldwin), Centre for Economic Policy Research, London, 2014.
- Stiglitz J.E., Sen A., Fitoussi J. P., *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*, CMEPSP, 2009.
- Thomas V., Dailami, M., Dhareshwar A., Kaufmann D., Kisor, N., Lopez R., Wang Y., *The Quality of Growth*, Oxford University Press, New York, 2000.
- United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (UN-ESCAP), *Shifting from Quantity to Quality: Growth with Equality, Efficiency, Sustainability and Dynamism*, UN ESCAP, Bangkok, 2013.
- World Commission on Environment and Development, *Our Common Future*, Oxford University Press, Oxford, 1987.
- World Economic Forum, *Annual Meeting of the New Champions 2011: Mastering Quality Growth*, World Economic Forum Summer Davos in Asia, Dalian, 2011.
- World Economic Forum, *Inclusive Development Index*, WEF, Geneva, 2018.

Datumi prijema i prihvatanja rada

Primljen: 05.04.2022.

Prihvaćen: 04.05.2022.

ORIGINALAN NAUČNI RAD